

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

Fond 13

GIESE, FERDINAND

Inventarimistu

[1803] - 1821

Sissejuhatus

Johann Emmanuel *Ferdinand* Giese sündis 2./13. jaanuaril 1781 Schlaumburgis Preisimaal. Lõpetanud Küstrini gümnaasiumi siirdus ta Schraderi laboratooriumi Berliini, et õppida farmaatsiat ja keemiat. Praktilise õpetuse sai ta 1802. aastal Augsburgis J. G. Dingleri keemiavabrikus. Alexander Schereri soovitusel asus Giese samal aastal tööle Viinis, imperaatori õukonna eraapteegis. 1803 lõpul sai ta oma sõbra von Jaquini kaudu ettepaneku asuda tööle Harkovi ülikooli. 1805. aastal sai ta Harkovi ülikoolis adjunktprofessoriks ja 1811 korraliseks professoriks. Enne Venemaale siirdumist promoveerus Ferdinand Giese Erfurdis, doktorikraadi sai ta töö eest *Von den chemischen Processen, den dabei sich darbietenden Erscheinungen, nebst Darstellung der sie bewirkenden Mittel und Ursachen*.

Teenistus Harkovi ülikoolis kestis 1804–1814. Harkovis oli Giese üks väljapaistvamaid professoreid – teda iseloomustasid laialdane haritus ja sügavad teadmised erialal, armastus teaduse vastu ja karm kriitiline lähenemisviis sellele ning erakordne töökus. Juba 1809 valiti Giese Peterburi Teaduste Akadeemia korrespondentliikmeks. Sügisel 1814 toodi Giese üle Tartu ülikooli korraliseks keemiaprofessoriks. Silmapaistev teadlane jätkas siin oma tööd, saades tuntuks ka väljaspool Venemaad. 1817–1818 oli Ferdinand Giese Tartu ülikooli rektor.

Giese varaseim artikkel *Ueber die Benzoësäure im Pferdeharne* nägi trükivalgust A. Schereri keemiaajakirjas *Journal der Chemie* (1801, kd 7). Samas ajakirjas ilmus järgmisel aastal juba kolm artiklit ja 1803. aastal avaldas ta neli artiklit J. B. Trommsdorfi ajakirjas *Journal der Pharmacie*. Kahe aastakümne jooksul avaldas Giese arvukaid uurimuslikke artikleid erinevates Euroopa mainekates teadusajakirjades. Tema teaduslikud huvid haarasid mitmeid keemia valdkondi: keemia üldküsimused, orgaaniline ja anorgaaniline keemia, analüütiline keemia, farmatseutiline keemia.

Harkovi ülikoolis tööle asudes puudus Giesel esialgu laboratoorium, mida ta asus välja arendama. Kohalikud mõisnikud olid ära tundnud mineraalvee kasulikkuse ja tellisid nende uurimist. Näiteks võttis Giese 1805. aastal koos meditsiiniprofessor Šumljanskiga veeproove Kovalevski mõisas Orjoli ääres. Laboratoorsete uuringute tulemustest ilmus 1806 venekeelne brošüür. Harkovis tegeles Giese ka aerolüütide uurimisega. Teada on tema kõne vene loodusteaduste edusammudest ja ülesannetest oma kodumaa loodusvarade tundmisel. 1810 ilmus Moskvas *Classification des substances vegetales et animales selon leurs propriete*

chimiques; 1811 Leipzigis *Chemie der Pflanzen- und Thier-Körper in pharmazeutischer Rücksicht*.

Et võimalused laboratoorseteks uuringuteks olid siiski ebapiisavad, pühendus ta tõsisemalt õppekirjanduse koostamisele. Aastatel 1806–1811 ilmus Riias tema 4-osaline farmaatsiaõpik *Lehrbuch der Pharmazie zum Gebrauche öffentlicher Vorlesungen und Selbstbelehrung*. 1813–1817 andis Harkovi ülikool välja Ferdinand Giese 5-osalise õpiku *Всеобщая химия для учащихся и учащихся*. Õpiku koostamist alustas Giese Harkovis ja jätkas Tartus, saksakeelse käsikirja tõlkis vene keelde Harkovi ülikooli füüsikaproffessor Vassili Komlišinski. Oma aja uusimat keemiateadmist edastava õpiku tiraaž oli 600 eksemplari. Autor ja tõlkija tulu ei saanud, vaid palusid endile vastavalt 25 ja 10 eksemplari. Hiljem ilmus õpikust kordusväljaandeid. Kümneni lõpul asus Giese uue väljaande koostamisele, teose 1. osa *Darstellung der allgemeinen Chemie behufs seiner Vorlesungen* ilmus 1820. Professor Giese hoidis end kursis kogu uue keemiaalase kirjandusega ja nii pakkusid tema tööd teadusala kõige uuemaid arenguid. Suur töökoormus mõjus aga tema tervisele laastavalt. Tervise parandamiseks asus Giese 1821. aasta kevadel reisile Saksamaale, kuid suri teel olles 10./22. mail Jelgavas.

Testamendi kohaselt anti Tartu ülikooli raamatukogusse nii Ferdinand Giesest järelejäänud käsikirjad kui tema isiklik raamatukogu. Viimane säilitati iseseisva memoriaalkoguna. Käsikirjapärand paigutati Manuskriptide kogu juurde, aksessiooniraamatus registreeriti see alles 1940. aastal – Acc 1940:3527. 1969. aastal moodustati Mscr 645 ja Mscr 1118 all paikneva pärandi läbitöötamisega 15 säilikust koosnev isikuarhiiv F 13, Giese, Ferdinand. Lisana registreeriti säilikutes leiduvad peamiselt F. Giesele saadetud kirjad ja kirjafragmendid, mis olid tema käsikirjades paberina taaskasutust leidnud. Käsikirjasäilikute uuel läbivaatamisel õnnestus 2017. a mitmeid säilikuid publitseeritud materjalide abil täpsemalt moodustada ja kirjeldada ning arhiivinimistut redigeerida.

Kasutatud kirjandus:

Осипова И. П. Из прошлого химической лаборатории Харьковского университета. С. 15-18. – Ломоносовский сборник. Москва, 1901.

Past, V., Tankler, H. Chemie an der Universität Tartu/Dorpat 1802–1918. Tartu, 2007.

Ilomets, T. Prof. Giese memoriaalkogust. – TRÜ Teadusliku Raamatukogu 5. konverentsi materjalid. Tartu, 1972. Lk 25–28.

Säiliku nr.	Kirje
1	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Über die Erzeugung und Gewinnung des Salpeters : Vorrede. Kap. I-III Charkow, 1810-1811 92 l. ; 22,8x18 cm Kirjutatud käsitsi Saksa ja vene keeles L.1-2 tiitel ja esialgne eessõna F. Giese käega; l. 3-20 ptk. I-III ärakiri tundmatu käega, F. Giese täienduste ja parandustega; l. 21 F. Giese sedel 19.02. 1821 teatega käsikirja peamise osa asumisest Peterburis Schereri valduses; l. 22 F. Giese kiri keiser Aleksander I-le. Kontsept. [U. 1810]; l. 23-88 käsikirja venekeelne tõlge, kirjutatud tundmatu käega; l. 89-92 teadaanne (Объявление) teose ilmumisest, 2 parandustega eksemplari, kirjutatud erineva käega Publ.: О выгоднейшем способе добывать и очищать селитру, основанном на химических началах. Харьков, 1811 End. kohaviit: Mscr 645 (5)
2	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Lehrbuch der Pharmazie zum Gebrauche öffentlicher Vorlesungen und zur Selbstbelehrung entworfen von Ferdinand Giese ...Erster Band, welcher die gesammten zur Pharmazie gehörigen physikalisch-chemischen Kenntnisse enthaelt. Vierter Theil. Sechste und letzte Abtheilung : § 826-893 [Harkov], [1810-1811] 101 l. ; 21,8x17,8 cm Kirjutatud käsitsi Saksa keeles L. 1-95 F. Giese farmaatsiaõpiku 1. köite § 826-893 trükikäsikiri koos joonistega; l. 96-100 teose 1. köite trükivigade parandused. Osa käsikirjast on ümber kirjutatud tundmatu käega; l. 39-43 joonised Publ.: Giese, F. Lehrbuch der Pharmazie. Bd. 1. Leipzig, 1811 Tulmenr.: 1940:3527 End. kohaviidad: Msr 645(1)
3	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Lehrbuch der Pharmazie. Sechzehntes Kapitel, Vorbereitung u Uebergang zur pharmazeutischen Praxis [Harkov ; Tartu], [vahemikus 1811-1821] 57 l. ; 21,8x17,8 cm Kirjutatud käsitsi Saksa keeles F. Giese 1806-1811 ilmunud farmaatsiaõpiku lõpetamata ja avaldamata jäänud jätkukäsikirja § 894-922 variandid, edasised alajaotused nummerdamata. Sisaldab ka: l. 45v - C. J. G. Hartmanni kiri Ferdinand Giesele. Riia, 4. aug. 1816 End. kohaviidad: Msr 645(7); F 13,s.2

Säiliku nr.	Kirje
4	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Materia pharmaceutica. Fünfzehntes Kapitel : Von den gebräuchlichen Pflanzentheilen [Harkov ; Tartu], [1810-1821] 110 l. ; 22,4x17,2 cm Kirjutatud käsitsi Saksa keeles Sisaldab ka: 1.5v - J. A. Schmidt'i kiri Johann Meyerile. Riia, 23. mai 1818, l. 105-110 - Von den gebräuchlichen Thieren End. kohaviidad: Msr 645(8); F 13, s. 3
5	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Von der Gährung und von den Producten, welche durch dieselbe erhalten werden [S.l.], 181-? 13 l. ; 35,5x22,2 cm Kirjutatud käsitsi Saksa keeles End. kohaviit: Msr 645(6)
6	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Einleitung in die Chemie [Tartu], [u. 1819-1821] 41 l. ; 34,5x21,2 cm Saksa keeles Kirjutatud käsitsi Keemialoengute esialgne käsikiri variantidega, sisaldab § 1-96 lünkadega § 1-76 publ.: Giese, F. Darstellung der allgemeinen Chemie zum Behufe seiner Vorlesungen von D. Ferdinand v. Giese. Ersten Bandes 1ste Abtheilung. Dorpat, 1820 End. kohaviidad: Msr 645(2)
7	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Vorlesungen über Chemie, Naturkörper und Geschichte der Medizin an der Universität Charkow und Dorpat [Harkov ; Tartu], [1803?-1821] 61 l. ; 36,3x21,8 cm Kirjutatud käsitsi Saksa keeles Sisaldab ka: 1. 46v - M. E. Styxi kiri F. Giesele. 30. jaan. 1820. Fragm.; l. 58 - F. Lampe kiri F. Giesele. 5. jaan. 1817 End. kohaviidad: Mscr 645 (9), Mscr 645 (3), F 13, s. 6 ja s. 7

Säiliku nr.	Kirje
8	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Allgemeine Kenntnisse von den chemischen Verrichtungen der Pflanzen und Tierkörper und von dem hierbey stattfindenden Einflüsse der imponderablen Agentien : §785-1032 [Tartu], [u.1815-1818] 106 l. ; 32,5x20,6 cm Kirjutatud käsitsi, osalt mitme erineva käega Saksa keeles Vene keeles ilmunud keemiaõpiku <i>Всеобщая химия ...</i> 5. osa (Harkov, 1817) saksakeelne alg- ja jätkukäsikiri § 785-1032, trükkis sisaldab § 783-1024 Sisaldab ka: l. 63v - A. Vojeikovi kiri [F. Giesele]. Tartu, 6. märts 1816. Fragm. Vene k.; l. 94 - C. F. von Ledebouri kiri F. Giesele. Tartu, 27. sept. 1816. 1 lk.; l. 98v - F. M. von Klingeri kiri F. Giesele. St. Petersburg, 28. okt. 1816. 1 lk.; l. 102v - P. von Köppeni kiri F. Giesele. St. Petersburg, 4. nov. 1818. 1 lk. End. kohaviit: Mscr 645(10)
9	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Ad praelectiones chemiam organic. spectantes. Quaestiones chemic. : Vorlesungen in der organischen und anorganischen Chemie an der Universität Charkow und Dorpat [Harkov ; Tartu], [u. 1811-1817] 113 l. ; 35,2x21,5 cm Kirjutatud käsitsi Ladina keeles Sisaldab ka: l. 113 - TÜ professorite allkirjadega hääletusleht ülikoolist lahkuvatele üliõpilastele väljastatava tõendi asjus. 1817 End. kohaviit: Mscr 645 (10)
10	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Kurze Abhandlungen, Excerpte und sonstige Kollektaneen über Chemie und Pharmazie [S.l.], [enne 1821] 101 l. Kirjutatud käsitsi, osalt tundmatu käega Saksa keeles Sisaldab ka: l. 26 - Keemiakabineti arve. Tartu, 20. okt. 1815; l. 35v - D. Grindeli kiri [F. Giesele]. Tartu, 1. juuli 1808; l. 38v - J. Beutneri kiri [F. Giesele]. Kurschke, 5. okt. 1815; l. 51v - v. Hausenbergi kiri [F. Giesele]. Tartu, 2. jaan. 1818. Fragm.; l. 101v - Chr. F. Deutsch'i kiri [F. Giesele]. S.l., s.d. Fragm.

Säiliku nr.	Kirje
11	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Bemerkungen, Excerpte und sonstige Kollektaneen über Chemie und Pharmazie [nach alphabetischen Schlagwörtern geordnet] [S.l.], [1805-1820] 84 l. ; 35x24 cm Kirjutatud käsitsi, osalt tundmatu käega Saksa ja ladina keeles Märkmed, väljakirjutused, erialakirjanduse viited tähestikuliselt korraldatud märksõnade jm kohta Sisaldab ka: l. 34v - dekaan F. Giese kutse Harkovi ülikooli professoritele kandidaat Schumanni examen rigorosum'ile. Lad.k.; l. 72-73 - rügemendiarsti Jac. Celgreni aruanne Willmanstrandi allikavee raviomadustest : ärakiri. 12. juuni 1805; l. 78v - Diarium Facultatis physico-mathematicae die 8 Junii 1812 : fragment End. kohaviit: Mscr 645 (11)
12	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Kurze Abhandlungen über Chemie und Pharmazie [Harkov ; Tartu], [enne 1821] 116 l. ; 35,5x22,5 cm Saksa ja prantsuse keeles Kirjutatud käsitsi, osalt tundmatu käega Sisaldab ka erialaajakirjades 1810-1821 ilmunud F. Giese käsitlusi
13	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Litterarische Miscellanien für Chemie [S.l.], [1803-1820] 158 l. ; 21,3x18 cm Kirjutatud käsitsi, osaliselt tundmatu käega Saksa keeles Märkmed ja väljakirjutused, erialakirjanduse viited Sisaldab ka: l.107-158 - Systematisches Register der Litterarischen Miscellanien für Chemie Esikaane siseküljel F. Giese memoriaalkogusse kuulumist tähistav kleebis End. kohaviit: Mscr 1118
14	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Diarium [für Chemie] [S.l.], [s.d.] 7 l. ; 21,2x17,3 cm Kirjutatud käsitsi Saksa keeles Katsemärkmed

Säiliku nr.	Kirje
15	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Akademische Festrede [an der Universität Dorpat] : Konzept [Tartu], [vahemikus 1815-1820] 3 l. ; 35,2x22,2 cm Kirjutatud käsitsi Saksa keeles
16	Giese, Ferdinand, 1781-1821 Von der Charkower Universitaet aufgetragene Analysen [Harkov], 26. apr. 1807-10. dets. 1814 48 l. ; 35,2x21,5 cm Kirjutatud käsitsi, osalt tundmatu käega Saksa, ladina ja vene keeles Osa lehti kemikaalide mõjul plekilised ja tekst kustunud Harkovi ülikooli nõukogule esitatud aruanded mineraalvee, mulla jm analüüside kohta End. kohaviit: Mscr 645(12) ; F 13,s.4

Selles inventaranimistus on 16 säilikut numbritega 1-16. Fondi korrastas ja nimistu koostas Tuuli Anvelt 1969. ja 1971. a. ning redigeeris Mare Rand 2018. a.

Tartus, 5. aprillil 2019